

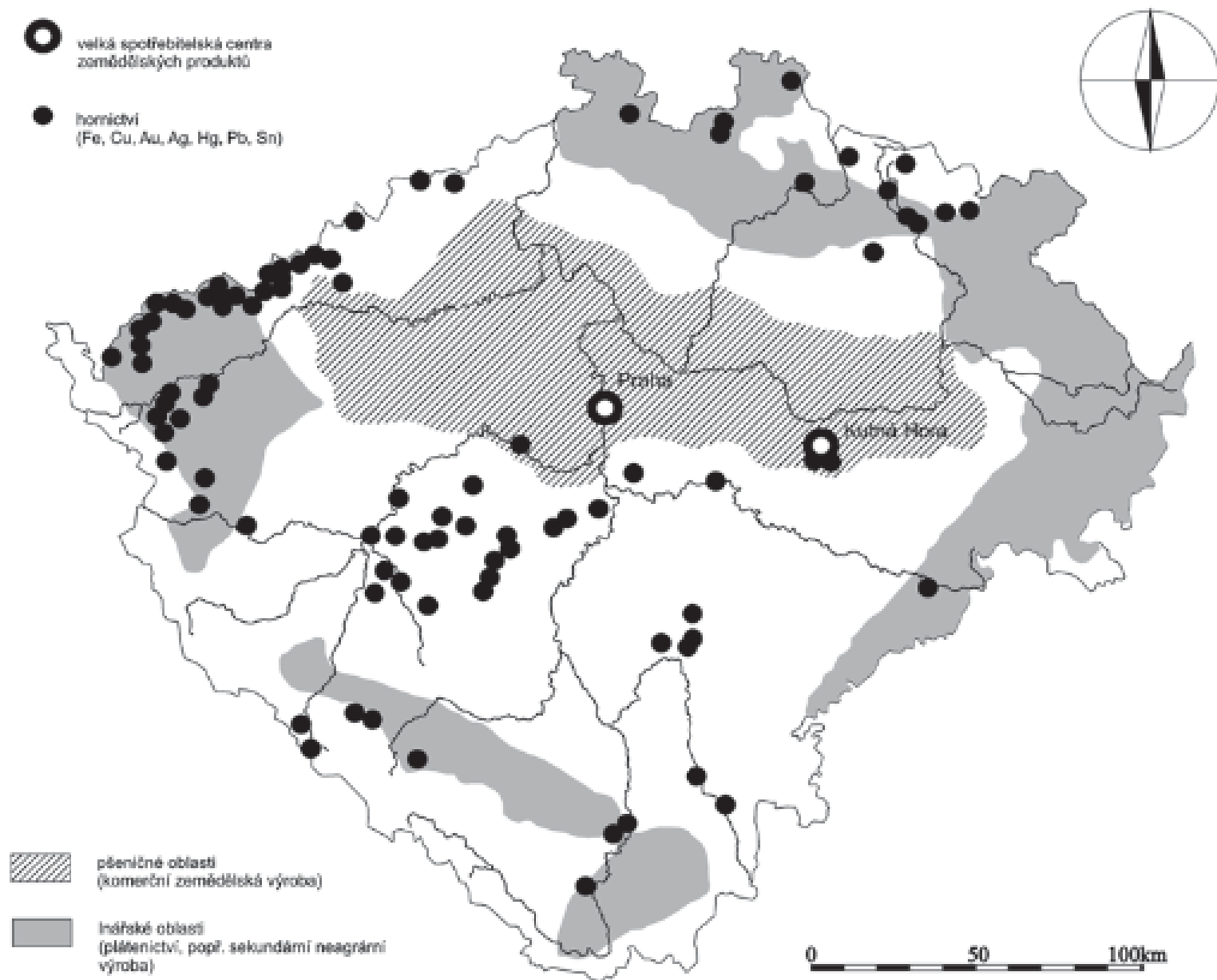
Archeologie českých zemí

pozdní středověk, novověk

**4. Proměny venkovského osídlení
(produkční oblasti, horská kolonizace).**

Základní produkční oblasti předbělohorských Čech

- **Regionální diferenciací osídlení českých zemí:** rozdílný potenciál
 - sídelně geografické poměry: vliv přírodního prostředí (hydrologie, pedologie, klima)
 - sociálně-ekonomické poměry
 - dynamika procesu: interdisciplinární přístup: agrární, sociální, hospodářské a právní dějiny, archeologie, toponomastika aj.
- **Josef Petrů** – rozdělil území předbělohorských Čech do tří hlavních typů:
 - 1) **úrodné nížinné oblasti („kraje“)**
 - 2) **„přechodné“ oblasti**
 - 3) **horské oblasti (možnost obživy mimo agrární výrobu)**
 - každá oblast měla specifický přírodní charakter a odlišné sociálně-ekonomické faktory:
 - a) agrární výroba (poměr mezi složkou tržní a subsistenční-existenční)
 - b) vztah agrární a neagrární výroby (obživy mimo agrární výrobu)
 - c) sociální diferenciací (demografická struktura)
 - d) sídelní formy
 - e) centrální místa a jejich povaha

Obr. 2. Socioekonomické členění raně novověkých Čech – hlavní produkční regiony ve druhé polovině 16. století (podle Petrů 1963, mapa 4; Atlas československých dějin 1965, mapa 9a).

- **1) Úrodné nížinné oblasti** – **a) nejpříznivější části území** (tzv. pšeničné čili obilní oblasti)
 - šlechtický velkostatek: komerční výroba (hlad po půdě)
 - vesnice: velké usedlosti
menší hospodářství (méně půdy)
 - sociální struktura: vyčleňují se neselské rolnické vrstvy
 - od 16. stol.: rozvoj režijního velkostatku
 - 2. pol. 17. stol.: robotní typ velkostatku
zákazy stěhování poddaných
- b) kontaktní území:** nížiny – hory
 - méně příznivé půdy: pěstování chmele – pivovarnictví
 - zásobování neagrárních oblastí (poptávka)
 - od 16. stol.: tržní výroba (režijní dvory)
- c) příměstské oblasti:**
 - **městské vsi:** osady náležející k městu, z nichž se odváděly poplatky (villa civitatis in losunga)
 - **městské dvory:** zakládali měšťané (bohatí řemeslníci, obchodníci)

- **2) „Přechodné“ oblasti** – zemědělsky méně příznivá území:
 - a) nerentabilní zemědělské produkce z hlediska trhu
 - b) bez doplňkových způsobů obživy
- **zemědělství:** subsistenční význam (pro přežití, minimální přebytky)
vrchnostenské režijní dvory jen na nejlepších půdách
- **vesnice:** soběstačné středně velké usedlosti
málo neselských usedlostí (kovář, hrnčíř), bezzemci
- **2. pol. 15. – 16. stol.:** rozvoj neagrární výroby:
 - železářství (1300–1600: cca 350 hutí)
 - sklářství, lesní řemesla (uhlířství, dehtařství)
 - rybníkářství (Čechy: cca 78 tis. rybníků)
 - chovatelství: koní, vepřů, dobytka, ovcí, drůbeže
- **16. až 18. stol.:** nejstabilnější sociální struktury
rozšiřování původních usedlostí
mírný nárůst usedlostí s menšími pozemky

- **3) Horské oblasti**
 - neagrární, klimaticky nepříznivé
 - obživa mimo agrární výrobu
 - zemědělství: subsistenční, doplňkový charakter
- **neagrární výroba:**
 - a) hornická a metalurgická činnost: těžba dřeva, výroba uhlí
 - b) sklářství
 - c) plátenictví, soukenictví (protoindustriální charakter)
- vyšší poptávka: námezdní síly (bezzemci), řemesla, potraviny
- sociální struktura: největší rozdíly a dynamika
- **vesnice:** menší usedlosti s minimem pozemků (subsistence): naturálně nesoběstačné
 - existenčně závislé na práci mimo vlastní hospodářství
 - studium zaniklých vesnic: oblast Slavkovského lesa a Krušných hor
západní Čechy: Plzeňsko, Rokycansko

konec. 15. stol. – osidlování horských poloh v důsledku populačního tlaku

Valašská kolonizace: Valaši a jejich potomci (původně kočovní pastevci)

Valach, Vlach – označení romanizovaného obyvatele Balkánu (Thráky)

– považováni za potomky římských osadníků

Valašsko – část Beskyd, Javorníků a Bílých Karpat při slovenské hranici

osidlování: západních (moravských) Karpat „shora“ (z hor do údolí)

1494: v těšínské městské knize poprvé jméno Valach

vesnice: Janovice, Malenovice, Morávka, Nošovice, Vyšní Lhoty aj.

expanze: 14/15. stol: na severozápad po hřebenech karpatského oblouku

z Rumunska přes Ukrajinu, Slovensko a již. Polsko na Těšínsko a sv. Moravu

„Pokud jde o východní Moravu, vidíme, že se pohybovali nevázaně a kočovným způsobem na severních svazích Javorníků a v horách při horních tocích některých řek: Ostravice, obou Bečev a Dřevnice, nedávající se vázat hranicemi tehdejších východomoravských dominií.“ (Josef Macůrek)

MACŮREK, J., 1959: Valaši v západních Karpatech v 15.–18. století. Ostrava.

ŠTIKA, J., 2007: Valaši a Valašsko: o původu Valachů, valašské kolonizaci, vzniku a historii oravského Valašska a také o karpatských salaších. Rožnov pod Radhoštěm.

- **Pastviny** – kácení lesů: za užívání odváděli vrchnosti nájem (někdy osvobození od poddanských břemen)
- **Chov** – odolná valašská plemena koz a ovcí (maso vlna, kůže, mléko, sýry aj.)
 - hrubovlnné ovce zvané valašky
- **Salaše** – příbytky při pastvě v horách
 - pol. 17. stol: 30 salaší, 10 tis. ovcí, 858 koz
- **Koliby:** sezónní příbytky, dřevěné stavby bez komínů s otevřeným ohništěm
- **Valašské právo** – pravidla určující vztahy mezi Valachy
 - poměr k vrchnosti a k domácímu obyvatelstvu
- **Valašská samospráva** – valašský vojvoda: vrchnostenský úředník
- **pol. 18. stol.** – útlum, zákaz volné pastvy v lesích
 - v důsledku rozvoje železářství: klučení lesů, spásání porostů

- **16. stol.** – na valašskou navázala **pasekářská (kopaničářská) kolonizace:**
 - osídlování horských kopců domácím obyvatelstvem „zdola“ (tj. z údolí)

a) fáze osadová: zakládání podhorských obcí: Ostravice, Jasenná, v okolí Vsetína

- b) fáze pasekářská** – klučení lesů a mýcení pasek vysoko v horách
- tzv. púšťě, tj. louky pro chov skopového dobytka

paseky: původně příslušely k selským statkům, později osídlování horských strání

pasekáři: využívání vrchností k tzv. dřevním robotám (dřevorubci)

dvorcové usedlosti: obydlí a hospodářské budovy obklopené pastvinami a políčky

- c) fáze salašnická (vrchařská)** – salašnictví: hospodářské využití nejméně úrodných horských ploch
- individuální nebo kolektivní využívání pastvin (sezónní pasení bačou)

ŠŤASTNÝ, J., 1971: Tradiční zemědělství na Valašsku. Praha.